

DEMOGRAFSKE SPREMEMBE IN STAROSTI PRIJAZNA DRUŽBA

PETER GLAVIČ

Univerza v Mariboru, Fakulteta za kemijo in kemijsko tehnologijo, Maribor, Slovenija
peter.glavic@um.si

Slovenska družba se stara, ob naraščajočih povprečni starosti in deležu upokojencev se zmanjšujeta deleža mladih in delovno aktivnih prebivalcev. Mednarodne primerjave kažejo, da Slovenija ni starosti prijazna družba – po evropskem indeksu zdravega staranja smo na 23. mestu med 27. članicami EU; smo na 29. mestu v svetu. Enako nizko mesto zasedamo po trajanju zdrave starosti. Najslabši smo po zaposlovanju upokojencev – od prezgodnje upokojitve do oviranja upokojencev pri delu. Tudi po varčevanju v drugem in tretjem stebru smo med zadnjimi v EU. Varčevanje na kapitalnem trgu sta uničili država in cerkev z razlastitvami dvesto tisoč malih delničarjev ter vlagateljev v vzajemne in pokojninske sklade. Če hočemo omiliti grozeči dvig deleža BDP za pokojnine in s starostjo povezanih stroškov zdravljenja in dolgotrajne oskrbe, bo potrebno priznati napake in spremeniti odnos do spornih gibanj.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.15](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.15)

ISBN
978-961-286-768-3

Ključne besede:
demografske spremembe,
starosti prijazna družba,
zdravo staranje,
dejavno staranje,
delo upokojencev

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.3.2023.15](https://doi.org/10.18690/um.3.2023.15)

ISBN
978-961-286-768-3

Keywords:

demographic changes,
age-friendly society,
healthy ageing,
active ageing,
retirees' work

DEMOGRAPHIC CHANGES AND AGE-FRIENDLY SOCIETY

PETER GLAVIČ

University of Maribor, Faculty of Chemistry and Chemical Engineering, Maribor,
Slovenia
peter.glavic@um.si

Slovenian society is ageing with average lifetime and fraction of elderly increasing while the fractions of youth and work-active population are decreasing. According to the European Active Ageing Index, Slovenia with the 23rd place in EU and 29th one globally (What is the best country to live in for older people), is not an age-friendly society. It has a similar, low place when comparing duration of healthy ageing. Employment of retirees is the weakest cluster – retiring too early and hindering retirees at work. Also, saving for one's old age in the second and third pillars is underdeveloped; it has been destroyed by the state and church which expropriated two hundred thousand of small shareholders and mutual fund owners. It is necessary that the state admits the mistakes and changes in these respects to alleviate future problems of pension funds and healthcare for the elderly in future decades.

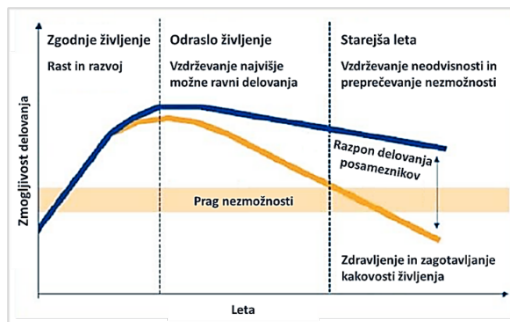
Uvod

Slovensko prebivalstvo se hitro stara. Leta 2000 je 65-letni Slovenec lahko pričakoval, da bo dočakal 78,9 let starosti. Sedaj znaša pričakovana starost že 82,6 let. Življenjska doba Slovenk se je v tem obdobju podaljšala od 83,0 let na 86,4 leta. Slovenija je po pričakovani starosti 15. v EU, pred nami so samo razvitejše države in Portugalska (Eurostat, 2018). V prihodnjih treh desetletjih se bo pričakovana starost moških zvišala še za 3,3 leta, žensk pa za 2,6 let. Leta 2100 naj bi pričakovano življenje trajalo pri moških že 89,1 leto, pri ženskah pa 93,1 leto. Številski delež starih 65 let ali več naj bi se do konca stoletja povečal na 31,4 %, delež starejših od 80 let na 14,8 %, število stoletnikov naj bi zraslo na okoli 7 550. Hkrati se bo zmanjševal delež 15–65 let starih od 63,2 % leta 2025 na 55,1 % leta 2100, število prebivalcev se bo znižalo od sedanjih 2,1 milijona na 1,9 milijona leta 2100 (Europop, 2019). Razmerje med upokojenimi in delovno aktivnimi prebivalci, ki je bilo leta 1950 enako 12,5 : 100, se je do leta 2020 zvišalo na 34,7 : 100 in bo do leta 2055 doseglo 67,7 : 100.

Staranje prebivalstva seveda ni slovenska posebnost ampak svetovni trend. Število starih 60 let in več se je od leta 1950 potrojilo. Delež starejših od 65 let naj bi se povečal od 9 % leta 2019 na 16 % leta 2050. Število starejših od 65 let bo od 760 milijonov leta 2021 naraslo na 1,6 milijarde leta 2050 in število starejših od 80 let od 155 milijonov na 460 milijonov (UN, 2023). *Svetovna zdravstvena organizacija* (WHO) je že leta 2002 za *Svetovno skupščino Združenih narodov o staranju* pripravila političen okvir za dejavno (aktivno) staranje. Razglasila je desetletje zdravega staranja 2020–2030. Priporoča, naj vse države sprejmejo ukrepe, s katerimi bi pomagale starejšim ljudem, da bi ostali čim dlje zdravi in dejavni – gre za nujo, potrebo in ne za razkošje. Evropska komisija je leta 2015 opredelila srebrno ekonomijo kot »obstoječo in nastajajočo priložnost, povezano z rastočimi javnimi in potrošniškimi izdatki za starajoče se prebivalstvo ter s posebnimi potrebami prebivalstva nad petdesetim letom starosti«. Starejši so sedaj bolj zdravi, opravilno sposobnejši in bolj dejavni kot kdajkoli prej (slika 1).

V Nemčiji in na Japonskem predstavljajo starejši od 65 let že okoli tretjino delovnega prebivalstva starosti 15–64 let. Kar 110 evropskih regij je izbralo *dejavno in zdravo staranje* za prednostno nalogo v pametni specializaciji. Zato se je Univerza v Mariboru

vključila v svetovni razvoj staranju prijaznih univerz in je leta 2019 ustanovila Center za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje.

Slika 1: Vzdrževanje opravilne sposobnosti skozi celotno življenje

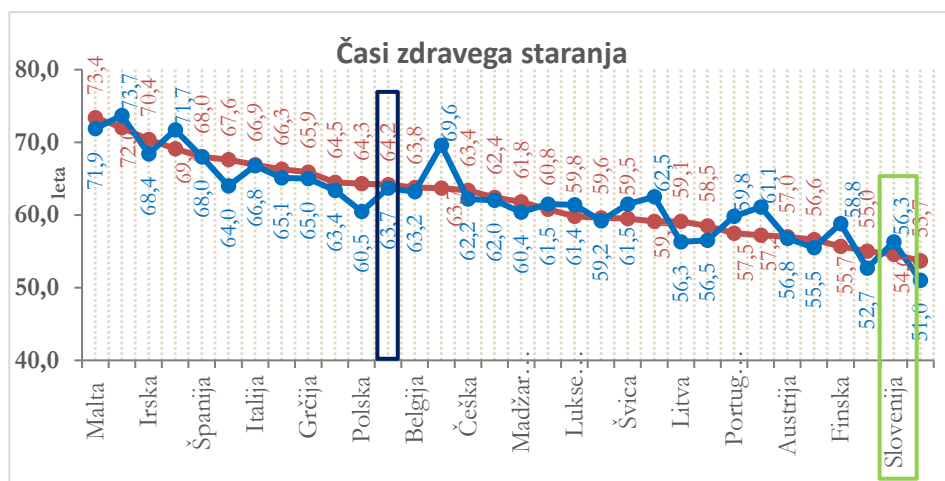
Vir: (Sánchez-Izquierdo, 2021)

Kratkotrajno, zdravo staranje

Novinarji pogosto poročajo o starostni sestavi prebivalstva, v kateri narašča število starostnikov – vsak peti Slovenec je starejši od 65 let. Število užitvalcev pokojnin se je v zadnjih letih povečalo na 632 tisoč. Povprečna starost novih užitvalcev pokojnin je od leta 1992 zrasla za 9 let pri ženskah in za 6,5 let pri moških ter dosegla 61,5 let oziroma 62,7 let. Zvišala se je tudi povprečna doba prejemanja pokojnine – na 25 let za ženske in na blizu 18 let za moške. Razmerje med zavarovanci in užitvalci pokojnin je padlo od 1,69 na 1,57 (leta 2013, v času krize, je bilo celo samo 1,38).

Povprečna izplačana pokojnina je v tem času zrastle od 625 evrov leta 2010 na 891 evrov leta 2022, povprečna starostna pokojnina pa se je od 77,8 % povprečne čiste plače leta 1996 znižala na 56,3 % leta 2022 (ZPIZ, 2023). Zaradi zaostajanja pokojnin za plačami in za inflacijo, se je znižal delež odhodkov za pokojnine v bruto domačem proizvodu (BDP) od 11,7 % leta 2013 na 9,6 % leta 2022. Vendar Evropska komisija napoveduje, da naj bi pokojnine v Sloveniji leta 2070 let dosegle 14,9 % BDP in opozarja, da je potrebno podaljšati delovno dobo in povečati dodatno varčevanje za starost. Politiki pripravljajo pokojninsko reformo, potrebno je reševati težave zdravstva in dolgotrajne oskrbe – ob zadnji pandemiji nas je pretresla visoka umrljivost v domovih za starostnike.

Premalo objavljamo mednarodne primerjave, ki pokažejo, kje smo dobri in kje zaostajamo, po katerih državah bi se lahko zgledovali. Novorojenčki lahko pričakujejo samo 56,3 leta zdravega življenja, novorojenke celo samo 54,6 let, slabi dve tretjini življenja (slika 2). Za Slovenkami so samo Latvijke, za Slovenci pa Slovaki, Estonci in Latvijci. Evropsko povprečje je 64,2 leti za ženske in 63,7 let za moške. Ob tem lahko Švedci pričakujejo 73,7 let zdravega življenja in Švedinje 72,0 let (Maltežanke celo 73,4 leta). Celo Bolgarke lahko pričakujejo 67,4 let zdravega življenja in Bolgari 64 let. Zakaj pri nas tako hitro zbolimo? Hvalimo se z nizko umrljivostjo dojenčkov, z zdravim staranjem pa ne.

Slika 2: Zdravo staranje za 31 držav EU + EFTA – Evropskega združenja za prosto trgovino.

Vir: (Eurostat, 2020)

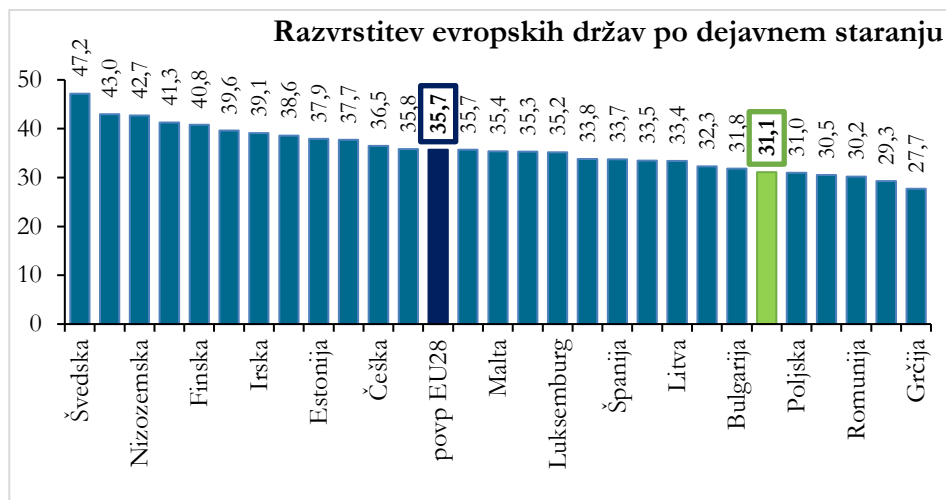
Odgovor nam daje *Indeks dejavnega staranja* (Active Aging Index, AAI), ki sta ga pripravili Gospodarska komisija Združenih narodov za Evropo (UNECE, 2019) in Evropska komisija.

Dejavno staranje

Dejavno staranje je po Svetovni zdravstveni organizaciji (WHO) »postopek izboljševanja priložnosti za zdravje, sodelovanje in varnost, z namenom obogatiti kakovost življenja med staranjem ljudi«. Dejavno staranje je po eni strani dobro za telesno in duševno zdravje, zato ga je potrebno politično spodbujati, saj zmanjšuje

stroške zdravstva in podaljšuje pričakovano zdravo življenje. Po drugi strani slabi zdravstveni pogoji pomenijo oviro za zdravo staranje, zato je potrebno ustvarjati pogoje za dejavno staranje med starejšimi s slabim zdravjem. Varno in brezskrbno delo in okolje sta tudi pogoja za dejavnost in neodvisnost starejših. Namesto starejših, ki potrebujejo nego in so na družbenem obrobju, ponuja starejše občane kot igralce lastne prihodnosti in kot pomemben vir za celotno družbo.

Po evropskem indeksu dejavnega staranja (AAI, slika 3) je Slovenija na 23. mestu med 28. članicami Evropske unije, med Bolgarijo in Romunijo, kar je precej blizu poraznim podatkom o trajanju zdravega življenja; v zadnjih letih je padla za dve mesti. Vodilne so skandinavske države. Estonija in Češka sta na 9. oziroma 11. mestu. Za nami so Madžari, Romuni, Poljaki, Hrvati in kot zadnji – Grki.

Slika 3: razvrstitev evropskih držav po dejavnem staranju (Active Ageing Index, 2018).

Vir: 2018 Active Ageing Index, Analytical Report, Octobre 2019

Vseh 22 kazalnikov AAI je razvrščenih v 4 skupine: zaposlitev (utež 35 %), sodelovanje v družbi (35 %), neodvisno, zdravo in varno življenje (10 %) ter sposobnost in spodbudno okolje za dejavno staranje (20 %). Po dejavnem staranju so v najboljši skupini skandinavske države, Nizozemska in Velika Britanija, ki so na vseh področjih precej nad povprečjem, še najmanj po neodvisnem življenju. Na drugem mestu je skupina z Avstrijo, Belgijo, Ciprom, Francijo, Luksemburgom in Malto, ki so pod povprečjem samo pri zaposlovanju. Predzadnja je skupina, v kateri

so Češka, Estonija, Irska, Latvija, Litva, Nemčija in Portugalska, ki so dobre po zaposlovanju in slabe po sodelovanju v družbi. Nas so uvrstili v zadnjo skupino, v kateri so še Bolgarija, Grčija, Hrvaška, Italija, Slovaška, Poljska, Romunija in Španija, ki so na vseh področjih podpovprečne.

Slovenija je najboljša (9.) po neodvisnem življenju in na zadnjem mestu EU po zaposlitvi – v pokoj odhajamo premladi in se kot upokojenci težko zaposlujejo. Dejavno staranje lahko pomaga tako posamezniku kot celotni družbi! Estonija in Češka nas prehitevata v najvažnejših kazalcih – od gospodarske rasti, preko BDP na prebivalca in plač po kupni moči. V obdobju 2008–2016 smo napredovali samo za 1 %; manj od nas je napredovala samo Romunija, nazadovala je le Grčija. Slovaška in Češka sta napredovali za dobrih 5 %, samo Malta je bila boljša; za več kot 4 % so se izboljšale Estonija, Madžarska, Bolgarija in Poljska. Dobri smo po majhni vrzeli med spoloma, kjer si z Bolgarijo delimo 9. mesto – najboljši smo pri zaposlovanju, najslabši pri neodvisnem življenju. Kaj delamo narobe v primerjavi z drugimi novimi članicami EU?

Najslabši smo po zaposlovanju

Kazalniki *zaposlovanja*, plačanega dela vsaj eno uro tedensko, so razdeljeni na štiri starostna obdobja: 55–59, 60–64, 65–69 in 70–74 let. Slovenija je po zaposlenosti starejših na 25. mestu, 31,6 % pod povprečjem EU. Za nami so samo Hrvaška, Grčija in Luksemburg. Zaposlenih je le 48,6 % starih 55–64 let; povprečje EU je 59,1 %, Švedska dosega celo 77,7 %. Upokojeni smejo delati, če se odpovedo pokojnini, pa čeprav so pokojnine skoraj pol nižje od plač. Zakon o uravnoteženju javnih financ (ZUJF) je leta 2012 obdavčil potne stroške, dnevnice in kotizacije za udeležbo na mednarodnih posvetovanjih, ki jih EU v odobrenih raziskovalnih projektih ne priznava. V zadnjih osmih letih smo zaposlovanje izboljšali za podpovprečna 2 %; Madžarska beleži 12 % rast, Poljska, Litva in Slovaška od 8 % do 7 %, Estonija 6 % rast.

Malo boljši, dvajseti, smo na področju *sodelovanja v družbi*, z 12,3 % smo pod povprečjem EU. Področje obsega vsakotedenske prostovoljne dejavnosti v društvi, gibanjih, krajevni skupnosti, skrb za otroke in vnuke, za bolehe in invalide ter politično udejstvovanje v zadnjih 12 mesecih (stranka, protest ali demonstracija,

podpis peticije, občasn stik s politikom ali javnim uslužbencem). Od novih članic EU so neposredno pred nami Hrvaška, Slovaška, Češka in Latvija, za nami so druge nove članice EU, Grčija in Portugalska. V obdobju 2008–2016 beleži Slovenija skoraj 1 % padec točk, slabši sta bili le Litva in Madžarska; Latvija, Češka, Hrvaška in Romunija beležijo okoli 5 % rast.

Še boljši, na 17. mestu, 3,6 % pod povprečjem EU, smo po sposobnosti in ugodnem okolju za dejavno staranje, ki vključuje preostali trajanji življenja in zdravega življenja po 55. letu, dobro duševno počutje, uporabo informacijsko-komunikacijske tehnologije, vsaj en družabni stik s prijatelji, sorodniki ali kolegi na teden ter delež 55–74 let starih s srednjo, višjo ali visoko izobrazbo. Tik pred nami so Bolgari in Čehi (14.). V obdobju 2008–2016 je Slovenija izboljšala točkovanje za 3 %, kar nas uvršča tik pred zadnjo četrtino držav; Slovaška je napredovala za 9 %, Estonija za 8 %, Portugalska in Bolgarija za 7 %, Latvija za 6 % itd.

Najboljši, na 15. mestu, 0,4 % nad povprečjem EU 28 smo po neodvisnem, zdravem in varnem življenju, ki obsega skoraj vsakodnevno telesno vadbo, dostopnost do zdravniškega ali zobozdravniškega pregleda v zadnjem letu dni, neodvisno življenje (delež oseb nad 75 let z eno- ali dvočlanskim gospodinjstvom), vsaj srednje visok dohodek, ki lahko pokriva stroške brez gmotne prikrajšanosti in revščine, varno hojo do stanovanja ponoči ter vseživljenjsko učenje na tečajih, seminarjih, posvetovanjih ali inštrukcijah znotraj ali zunaj izobraževalnega sistema. Od novih članic EU je pred nami samo Češka. V zadnjih letih nismo napredovali in smo po tem na 21. mestu; Bolgarija je napredovala za 9 %, Romunija za 6 %, Hrvaška za 5 %.

Indeks dejavnega staranja ne izhaja več, vendar tudi podobna analiza najboljših držav za starejše kaže, da je Slovenija na 29. mestu med 105 državami sveta (Age Co, 2020). Pred nami so Češka (11.), Portugalska (23.), Poljska (24.) in Slovaška (27.).

Uničenje kapitalskega trga

Država je v preteklosti uničila nekatere vzajemne sklade (Proficia Dadas leta 1996) ter v zadnji finančni krizi 2013–2014 izbrisala delnice in obveznice nad sto tisoč vlagateljev v banke (in še dvakrat toliko družinskih članov). S tem je uničila slovenski finančni trg. Tega ni naredila nobena druga država v EU in svetu. Podobno je 65.000

vlagateljem naredila cerkev z uničenjem vzajemnih skladov Zvon I in II. Za državo so domače obveznice nujne, saj je sicer preveč odvisna od tujih finančnih trgov, kar smo spoznali v krizi. Finančni trg je nujen tudi za domača podjetja (uveljavljena in zagonska), saj je sicer investiranje prenizko, razvoj prepočasen in rast dodane vrednosti prenizka glede na demografski razvoj in eno najnižjih stopenj neposrednih tujih naložb v EU.

Letni promet na Ljubljanski borzi je leta 2005 znašal 1 840 M€ (milijonov evrov), leta 2022 pa le 431 M€; število vrednostnih papirjev se je v tem obdobju znižalo od 240 na 67, kar je 3 več kot leta 2020. Tržna kapitalizacija vseh delnic je konec leta 2022 znašala 7 600 M€. Slovenski borzni indeks SBITOP je od začetka leta 2005 do sredine leta 2022 zrasel od 917 na 1230 točk ali za 34 %. Nemški indeks DAX je v tem obdobju zrasel za 372 %, ameriški indeks S&P 500 za 368 % (vsak torej za skoraj štirikratnik in enajstkrat bolj kot SBITOP). Kljub visoki donosnosti delnic na Ljubljanski borzi je uničenje očitno. Izgovarjanje vlade, borznih družb in nekaterih 'strokovnjakov' na neizobraženost Slovencev na finančnem trgu je nestrokovno in ni obetajoče. To je posebej problematično, ker so tudi neposredne tuje naložbe v Sloveniji med najnižjimi v EU in med primerljivimi državami.

Naloge pokojninske reforme

Pokojninska reforma bi morala zasledovati naslednje cilje:

- Zaradi daljšanja življenjske dobe se ne bo mogoče izogniti podaljševanju upokojitvene starosti in pokojninske dobe. Za to je potrebno sprejeti zakon, ki bo to avtomatsko prilagajal (nekatero države to že imajo uzakonjeno). Predlagamo, da se z vsakim letom podaljšane življenjske dobe upokojitvena starost za pol leta podaljša, npr. takoj iz 65 let na 65,5 let in delovna doba iz 40 na 40,5 let.
- Zaposleni bi morali imeti pravico in možnost, da se po dogovoru upokojijo kasneje in za to prejmejo višjo pokojnino (stimulacija za daljšo delovno dobo in višjo starost od uzakonjene). Starejši zaposleni imajo nekatere prednosti pred mlajšimi.
- Upokojenci naj bi imeli pravico dodatno delati, saj s tem prispevajo k BDP, si izboljšajo prihodke, živijo bolj zdravo in dlje, torej z manjšimi stroški za družbo

in pokojninsko blagajno. Morali bi odpraviti določilo ZUJF-a (Zakona za uravnoteženje javnih financ (Uradni list RS, št. 105/1), ki še vedno obdavčuje potne stroške dejavnih upokojencev z dohodnino in prispevki za delodajalca in delojemalca. Slednji lahko s pritožbo naslednje leto dobi stroške povrnjene, delodajalec pa ne, kar je nesprejemljivo za mednarodne projekte, ki takih dodatnih stroškov ne priznavajo.

- Država bo morala omogočiti in podpirati varčevanje za starost v 2. stebru, zaposleni naj bi prostovoljno varčevali tudi v 3. stebru (v vzajemnih skladih, delnicah in obveznicah).
- Država bi morala razvoj finančnega trga spodbuditi s svojimi ukrepi: 1) s stimulacijami za tako obliko varčevanja, 2) z odškodnino za izbrisane delnice in obveznice ter uničene sklade in 3) z zakonsko obvezo, da ne bo več uničevala vlog na borznem trgu – tako garancijo država že ima glede depozitov (do višine 100 000 EUR).
- Cerkev bi vlagateljem morala vrniti uničeno premoženje z deležem svoje lastnine, npr. gozdov.

Literatura in viri

- Age Co (2020). What is the best country to live in for older people?
<https://www.ageukmobility.co.uk/mobility-news/article/what-is-the-best-country-to-live-for-older-people> (5.7.2023).
- ERUROPOP (2019). Statistični urad Republike Slovenije, Projekcije prebivalstva za Slovenijo.
<https://www.stat.si/statweb/News/Index/8917>. (4.7.2023).
- Eurostat, Ageing Europe – statistics on health and disability in 2018.
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ageing_Europe_-_statistics_on_health_and_disability. (5.7.2023).
- ZPIZ, Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije, Statistični pregled za leto 2022.
file:///C:/Users/peter.glavic/Downloads/STATISTII%C4%8CNI_PREGLED_2022.pdf
(5.7.2023)
- UN, United Nations (2023). World Social Report 2023: Leaving no one behind in an Ageing World.
<https://social.desa.un.org/sites/default/files/publications/2023-02/WorldSocialReport2023.pdf>. (4.7.2023)
- UNECE (2019). United Nations Economic Commission for Europe, United Nations, Geneva. Active Ageing Index 2018, Analytical Report. (4.7.2023).
https://unece.org/DAM/pau/age/Active_Ageing_Index/ECE-WG-33.pdf.
- WHO, World Health Organization, Ageing (2016). https://www.who.int/health-topics/ageing#tab=tab_1. (4.7.2023).